

Uklart om Open Access (?)

Jostein Jakobsen har i siste nummer av Morgenbladet en kronikk som egentlig ser ut til å handle om et tidsskrift innenfor hans fag, antropologien. Men også Open Access (OA) trekkes inn og problematiseres, uten at jeg kan se at Jakobsens innlegg er tilstrekkelig informert – og nok mer handler om det aktuelle tidsskriftets tilblivelseshistorie enn om OA.

Bl.a. skriver Jakobsen at skandalen rundt tidsskriftet «[har] igangsatt debatt om underliggende problemer med Open Access». Jeg kan ikke med min beste vilje se at Jakobsens tekst diskuterer underliggende problemer med OA, kanskje heller bristende forventninger til OA, som neppe har noe med OA å gjøre. Redaktører som ikke fungerer, og utålelige arbeidsforhold, er ikke noe som har oppstått med OA.

Jakobsens beskrivelse av alt det gratisarbeid forskere gjør i forbindelse med tidsskriftutgivelse er helt grei, men det har aldri vært noen forskjell her mellom OA-tidsskrift og tradisjonelle tidsskrift. De har alle basert seg på gratisarbeid i det som var et velfungerende gavebyttesystem, inntil noen kom på å skulle trekke ut ett element som skulle belønnes særskilt – forfatterskap – mens de øvrige elementer skulle ignoreres.

OA har vel aldri vært ment som en anti-kapitalistisk bevegelse, det har i hvert fall ikke fremstått som sentralt i de drøyt 20 år jeg har interessert meg for dette. Hensikten med OA har vært å skape en mer velfungerende vitenskap – alle skal ha tilgang til all kunnskap, gratis – samtidig som samfunnet også skulle få full tilgang slik at debatten i samfunnet kunne bli mer velinformert. Houghton-rapportene viste at den vesentlige økonomiske effekt av OA ville være at forskningsresultater via OA raskere og bredere ble tatt i bruk.

OA er klart kommersiell: Flertallet av OA-artikler er utgitt hos kommersielle utgivere. Samtidig er det en stor underskog (et flertall av tidsskrifter) som ikke er kommersielle, men basert på dugnad og institusjonsdonerte ressurser. Begge modeller ser ut til å fungere bra, men de kommersielle betalings-baserte tidsskriftene vokser mest. Det er fordi det er den modellen som lar seg skalere opp når behovet vokser. At man kunne ønske seg at institusjonene i sterkere grad gikk inn med midler og etablerte solide forskersamfunnsbaserte forlag og tidsskrifter er et annet poeng – men inntekter må man ha, på en eller annen måte.

En annen effekt som ikke skal kimses av, er at betalingsbasert OA i større grad enn abonnementsbasert publisering vil kunne skape konkurranse og prispress. Tradisjonelle tidsskrifter, hvor leserne finansierer, er monopoler. Kun det å kjøpe tilgang til tidsskrift A vil gi deg tilgang til dette innholdet. Tidsskrift B er ikke et alternativ, men et komplementært gode som du også vil ønske å kjøpe. I en slik situasjon kan store forleggere skvise kjøperne for store beløp og få superprofitt – Elsevier har et driftsoverskudd på nesten 10 milliarder kroner av en omsetning på ca. 25 milliarder for 2017. Når forfatterne skal komme med betalingen, må de velge ett av alle mulige tidsskrift å sende sitt manus til – tidsskriftene i en OA-modell blir altså alternative goder som må konkurrere på pris, kvalitet, leserkrets osv. Men dette er en positiv bieffekt av en OA-modell, ikke en hovedhensikt.

Jan Erik Frantsvåg

Økonom og dokumentasjonsviter

OA-rådgiver ved UiT Norges arktiske universitet